

ТЕПЛІНСЬКИЙ

Геннадій Вікторович
gteplinsky@gmail.comк.е.н., доцент, Національний
авіаційний університет

ПРИЩЕПА

Наталія Петрівна
pryschepa0112@ukr.netк.е.н., доцент, Національний
авіаційний університет

СЕМЕНОВА

Єлизавета Вікторівна
semenova_liza@ukr.netстудент, Національний авіаційний
університет

УДК 658.15

ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ГЛИБИНИ КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

DEFINITION OF EVALUATION INDICATORS OF THE CRISIS DEPTH OF THE ENTERPRISE

У статті визначена суть та особливості кризового стану підприємства. Визначені показники оцінки глибини кризового стану підприємства, які допомагають дослідити, проаналізувати та дати рекомендації підприємству, яке знаходиться у стані кризи.

В статье определена суть и особенности кризисного состояния предприятия. Определены показатели оценки глубины кризисного состояния предприятия, которые помогают исследовать, проанализировать и дать рекомендации предприятию, которое находится в состоянии кризиса.

The article defines the essence and features of the crisis state of the enterprise. The evaluation indicators of the crisis depth of the enterprise are defined, which help to investigate, analyze and give recommendations to the enterprise that is in a state of crisis.

Ключові слова: кризовий стан, життєвий цикл конкурентних переваг, економічний механізм, антикризове управління

Ключевые слова: кризисное состояние, жизненный цикл конкурентных преимуществ, экономический механизм, антикризисное управление

Keywords: crisis condition, life cycle of competitive advantages, economic mechanism, crisis management

ВСТУП

Інтенсивне посилення інтеграційних зв'язків економіки України зумовлюють активний ріст загрозливих наслідків посилення конкуренції як з боку іноземного, так і з боку національного ринкового бізнес-середовища. Суттєві зміни, що мають місце на сучасному етапі розвитку вітчизняних підприємств, вплив глобальних факторів економічного простору, потенційно стають причинами виникнення кризових явищ і ситуацій, що вимагає дослідження і реалізації ефективної політики антикризового управління в сфері фінансового менеджменту господарюючого суб'єкта. Вплив глобальних факторів на стан, інтенсивність та ефективність функціонування підприємств вітчизняного простору все частіше зосереджується у сфері можливостей виникнення загрозливих фінансових подій та підвищує вимоги до науки і практики у вирішенні питань їх нейтралізації і нівелювання їхнього негативного впливу.

Методичні аспекти розробки ефективного інструментарію прогнозування, оцінювання, ідентифікації кризи в сучасній теорії і практиці управління посідає вагомим місце у працях провідних науковців. Вагомий внесок у розвиток науково-теоретичних та прикладних засад формування системи антикризового менеджменту зробили: Е.М. Коротков, Е.С. Мінаєв, А.П. Балашов, І.А. Бланк, В.О. Василенко, А.П. Градов, С.М. Еш, Л.О. Лігоненко, А.Д. Чернявський. Фундаментальний каркас теорії і практики антикри-

зового управління заклали такі відомі зарубіжні вчені, як: Р. Хіт, І. Мітрофф, С. Пірсон, П. Грін, У. Розенталь, Х. Едісон, Дж. Камінски та ін..

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є визначення та дослідження особливостей показників оцінки глибини кризового стану підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під економічним механізмом прийнято розуміти ланцюг послідовних взаємопов'язаних економічних явищ. Як і будь-який економічний механізм, механізм виникнення кризового стану "запускається" суб'єктами, які створюють передкризові економічні зміни. Під впливом цих передкризових економічних змін починається процес проходження (без додаткового імпульсу) одного за іншим у певній послідовності ланцюжка взаємозалежних економічних явищ (ефект падаючого доміно), в кінці якої настає завершальне явище – кризовий стан.

В якості початкових передкризових економічних змін можуть виступати численні і різноманітні за характером і силі початкового імпульсу економічні явища, які ініціюються агентами як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

В аналізі кризових станів підприємства, а також їх оцінки, визначну роль відіграє визначення такого поняття як конкурентні переваги підприємства.

Найчастіше конкурентні переваги підприємства

розглядають як найбільш чітку демонстрацію переваги над конкурентами в різних сферах (видах) діяльності підприємства. Значення конкурентних переваг більш повно проявляється через їх властивості, отже розглянемо деякі з них:

1. Порівняльний, відносний характер. Конкурентні переваги – це фактори, які не є притаманними конкретному об'єкту, підприємству чи країні. Вони не походять з внутрішньої природи, а виникають лише за умов порівняння цього об'єкта, підприємства, країни з іншими.

2. Прив'язаність до конкретних умов і причин (географічних, часових). При аналізі конкурентної переваги потрібно обов'язково враховувати фактор прив'язки до реальних ринкових умов. Наприклад: товар, який за ціною виграє на одному географічному ринку, може не мати переваги на іншому і навпаки, товар, який зазнає цінової поразки, може зазнати успіху внаслідок таких причин як стрибок інфляції,

ефективна рекламна кампанія чи вихід головного конкурента з ринку.

3. Підкореність неоднозначному впливу множини різномірних чинників. Так внаслідок дії зовнішніх, неконтрольованих чинників, інколи й повністю комплексних зусиль для досягнення конкурентної переваги буває недостатньо. А виникає й ситуація коли одній й ті ж фактори як посилюють конкурентну перевагу так і послаблюють її. Ті технології, які створюють переваги в якості можуть і погіршувати параметри собівартості продукту через високі витрати на її придбання [1, с. 182].

Наслідком останніх двох властивостей конкурентної переваги є її динамічність, тобто зміна у часі, яка описується за допомогою концепції життєвого циклу, відповідно до якої процес розвитку і наступного занепаду конкурентних переваг поділяється на декілька етапів (рис. 1).

Рис. 1 Життєвий цикл конкурентної переваги

В літературі існують різні погляди на кількість і склад етапів життєвого циклу конкурентної переваги, тож наведений рисунок узагальнює їх.

По осі ординат (рис. 1) відкладають "розмір конкурентної переваги". Неконкретність цього показника пов'язана зі значними відмінностями різних конкурентних переваг. Конкретизація критерію, який характеризує розмір переваги, можлива при побудові кривих життєвих циклів конкретних конкурентних переваг: якості продукції або послуг, рівня витрат, іміджу підприємства тощо.

Дослідження показників оцінки кризового стану підприємства пов'язане з важливим аспектом діяльності підприємства як антикризове управління. Найважливішим завданням стратегії антикризового управління є постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення загрози кризи. Фактично антикризове управління починається з моменту визначення та вибору місії підприємства, а надалі – в своєчасному виявленні сигналів, що свідчать та попереджають про можливе погіршення функціонування та показників фірми, її конкурентного статусу. Успіх такої стратегії антикризового управління залежить від ефективності створеної системи, яка б дозволяла керівництву фірми одержувати можливість кількісного і якісного ана-

лізу загроз, які виникають і що можуть привести до настання кризового стану. Тому для цього необхідне налагоджене та комплексне функціонування аналітичних служб підприємства, відстеження ними сигналів, що йдуть як із зовнішнього середовища, так і характеризують стан внутрішнього середовища підприємства.

Економічний механізм виникнення кризового стану підприємства може бути оцінений лише шляхом постійного сканування середовища підприємства із застосуванням маси маркетингових досліджень, інструментів стратегічного аналізу і контролінгу, що дозволяє визначати взаємозв'язок і логічну послідовність економічних явищ після виявлення певних сигналів, а також прийняти управлінські рішення на рахунок посилення позитивних наслідків, або на рахунок послаблення можливих загроз. Так звані сигнали, які несуть інформацію про можливі зміни стану підприємства, пов'язані з наступними чинниками зовнішнього середовища: показники, що характеризують стан попиту (величина, стабільність, еластичність); стан кон'юнктури ринків (сировинних, матеріальних, фінансових, трудових ресурсів, засобів виробництва); показники конкурентного середовища; стан потенціалу суміжних галузей; діяльність державних владних структур; випадкові чинники [2, с. 196].

Головним завданням перед оцінкою показників глибини кризового стану підприємства – є моніторинг чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Внутрішні чинники, що зумовлюють кризові явища, можуть бути пов'язані з неефективним менеджментом та проблемами ресурсного забезпечення діяльності підприємства. Внутрішні чинники, які ведуть до настання кризового стану обумовлюються:

1. У сфері фінансів: неоптимальною структурою капіталу, неефективною фінансовою стратегією формування активів підприємства та джерел фінансового забезпечення, недосконалістю фінансового планування, поганим контролем бюджету, необґрунтованими інвестиційними рішеннями тощо;

2. У сфері виробництва: місцезнаходженням підприємства, дефіцитом або надлишком капіталу, нерациональним рухом результатів виробництва, незадовільним рівнем виробничого потенціалу, використанням недосконалої технології, низькою якістю обслуговування тощо;

3. У сфері маркетингу: низькомаржинальним асортиментом продукції, недовершеним позиціонуванням продукції та стимулюванням попиту, недосконалою ціновою політикою, неефективністю служби маркетингу, незбалансованою маркетинговою стратегією тощо;

4. У сфері управління: незадовільним рівнем планування та контролю, нерациональною структурою управління підприємством, недосконалою системою інформаційного забезпечення, диспропорціями в кадровій структурі та іншими причинами [7, с. 323].

Оскільки перелік причин неефективної роботи підприємств доволі значний, доцільним є виявлення основного списку характеристик кризового стану підприємства. Характеристиками кризового стану під-

приємства в першу чергу є зменшення рентабельності та розмірів прибутку, погіршення фінансового стану, джерел та резервів розвитку. За ними слідують збитковість виробництва, неплатоспроможність – тобто відсутність коштів фінансування виробництва та необхідність сплачувати за минулими зобов'язаннями. Також свій прояв мають зростання кредиторської заборгованості та дефіцит оборотних коштів. Але й такий перелік не є вичерпним.

Чинники екзогенного впливу визначаються станом зовнішнього середовища суб'єктів господарювання і класифікуються за різними критеріями. Масштаби та інтенсивність дії цих чинників визначаються: досконалістю правового поля діяльності підприємств, ефективністю макроекономічної політики, державного управління, визначеністю національних пріоритетів науково-технічної, природоохоронної, зовнішньоекономічної та інших видів діяльності. Знову ж таки, слід відмітити, що лише моніторингу чинників зовнішнього впливу недостатньо, курс дій моніторингу цих чинників повинен проводитися на кожному етапі розвитку підприємства, а також поквартально для функціонування кожного підприємства [3, с. 70].

Основні методи моніторингу зовнішнього середовища функціонування підприємства наведено на рис. 2.

З метою отримання узагальнених висновків щодо фінансово-економічного стану вітчизняних підприємств та виявлення ознак кризи охарактеризуємо глибини (фази) кризи та їхні основні ознаки, які виділяє Бланк І.А. у табл. 1.

Хто ж повинен бути основним керуючим і дослідником при настанні кризи для підприємства – одне з питань, яке потребує певного дослідження.

Рис. 2. Методи моніторингу зовнішнього середовища функціонування підприємства [8]

Таблиця 1

Індикатори кризового розвитку підприємства [5]

Глибина кризи	Показники
Легка фінансова криза	Зниження ліквідності грошового потоку, стабілізація ринкової вартості підприємства, зниження коефіцієнта автономії, зростання короткострокових зобов'язань, зниження коефіцієнта абсолютної ліквідності, зростання змінних витрат.
Глибока фінансова криза	Від'ємне значення чистого грошового потоку, зниження ринкової вартості підприємства, зниження ефекту фінансового левериджу, високий коефіцієнт невідкладних зобов'язань, значне зменшення коефіцієнтів абсолютної і поточної ліквідності, високий коефіцієнт операційного левериджу при зростанні змінних витрат.
Фінансова катастрофа	Від'ємне значення чистого грошового потоку, обвальне зниження ринкової вартості підприємства, відсутність ефекту фінансового левериджу, надмірно високий коефіцієнт невідкладних зобов'язань, абсолютна неплатоспроможність через відсутність грошових активів, дуже високий коефіцієнт операційного левериджу при зростанні поточних витрат.

Фінансові менеджери в процесі антикризового управління фінансами підприємства повинні постійно виявляти ступінь загрози банкрутства, глибину і ступінь ураження організації кризою, що в свою чергу дає їм можливість своєчасно скласти ефективний план фінансового оздоровлення, розробити в його рамках перелік і визначити зміст необхідних антикризових заходів, розрахувати їх вартість, встановити терміни реалізації, тобто провести якісну досудову внутрішню санацію.

Припустимо, що встановлена фаза кризового розвитку в залежності від глибини – легка, за масштабом ураження – платіжна криза. В цьому випадку план фінансового оздоровлення може включати комплекс заходів, спрямованих на погашення боргів і пошук додаткових коштів (шляхом продажу надлишкових товарно-матеріальних цінностей, скорочення розміру дебіторської заборгованості тощо). Цей план буде мати характер «платіжного оздоровлення» з метою ліквідації неплатоспроможності організації.

Якщо встановлена більш глибока криза – фінансова, обумовлена нераціональною структурою балансу, то в залежності від виявленого ступеня розвитку кризової ситуації план фінансового оздоровлення крім зазначених заходів може включати також комплекс заходів, спрямованих на поліпшення ліквідності підприємства (через вдосконалення структури оборотних активів), підвищення його технічної кредитоспроможності (через формування оптимального розміру власного оборотного капіталу) і збільшення обсягу кредитних ресурсів (з обліком значення ефекту фінансового важеля). В даному випадку план оздоровлення підприємства поряд з платіжним аспектом матиме і важливий фінансовий – вдосконалення структури активів і пасивів.

При виявленні ознак глибокої фінансової кризи, викликаній зниженням прибутковості та економічної рентабельності, повною втратою власного оборотного капіталу (можливої в результаті збиткової діяльності), план фінансового оздоровлення повинен включати не тільки розробку заходів, спрямованих на поліпшення ліквідності, але і на підвищення прибутковості шляхом технологічного поліпшення виробничо-комерційної діяльності, в тому числі і використання інновацій [6, с. 158].

Особливості показників проаналізовані, але мають

місце підходи, які залежно від методики визначення показників оцінки поділяються на:

1) коефіцієнтний підхід, який передбачає розрахунок і використання коефіцієнтів (відносних показників), що ведеться шляхом порівняння певних абсолютних показників (наприклад, коефіцієнт абсолютної ліквідності, фінансової автономії, прибутковості і т.п.);

2) індексний підхід, який передбачає розрахунок динамічних показників зміни стану об'єкта дослідження у часі (темп зростання, приросту і т.д.), в ході діагностики предметом дослідження може бути як одиничний індекс (оцінка значення щодо одиниці), пара індексів (перевірка співвідношення між ними), так і динамічний ряд індексів за певний період, вивчення якого дозволить визначити швидкість уповільнення або прискорення відповідних процесів;

3) агрегатний підхід, суть якого полягає в обчисленні оціночних агрегатів – абсолютних оціночних показників, які розраховуються за спеціальними методиками, наприклад нормальні джерела фінансування запасів, нетто-результат експлуатації інвестицій, результат господарсько-фінансової діяльності і т.п.; в ході дослідження проводиться порівняння абсолютних значень певних пар агрегатів або перевірка їх позитивності.

Найпростішим методом визначення ступеня наближення господарського стану підприємства до кризового є коефіцієнтний аналіз, що передбачає застосування сукупності фінансово-економічних показників діяльності підприємства, що характеризують різні аспекти його діяльності. До таких показників переважно зараховують коефіцієнти, які відображені у табл. 2.

Для кожного коефіцієнта встановлені нормативне значення, що відповідає граничному стану підприємства, перетин якого свідчить про початок кризи. Під час проведення коефіцієнтного аналізу здійснюється комплексний аналіз показників, їх порівняння з нормативними значеннями, рейтингова оцінка підприємств за обраними показниками. Такий метод є легким у використанні, але потребує здійснення узагальнених висновків за результатами розрахунку великої кількості показників, що може мати суб'єктивний характер. [6, с.160].

Показники, які використовуються для коефіцієнтного аналізу

Назва показника	Приклад
1. Ліквідність та платоспроможність	Коефіцієнти: абсолютної ліквідності, фінансової ліквідності та загальної ліквідності
2. Майновий стан	Фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність
3. Структура капіталу	Коефіцієнти: автономії, співвідношення позикових і власних коштів, забезпеченості запасів і витрат власними джерелами
4. Рентабельність	Рентабельність капіталу, рентабельність реалізації, рівень загальної рентабельності основних засобів.
5. Ділова активність	Коефіцієнти: оборотності та період обороту всього капіталу, основних засобів, власного капіталу, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, запасів, готової продукції, грошових коштів.

Сьогодні один з напрямків аналітичної діяльності, який найбільше користується попитом є – консультаційні послуги в області антикризового управління. Методи оцінки бізнесу застосовуються для розробки інструментів, що дозволяють не тільки вимірювати вартість компанії, але й управляти її зміною. Дослідження зарубіжних фахівців показали, що країни в яких на основі оцінки вартості бізнесу розробляються стратегії підприємств, лідирують по продуктивності праці та конкурентоспроможності своїх товарів і послуг на світових ринках, а також найменш схильні до кризових явищ. Однак використання зарубіжного досвіду в українських умовах неможливо без ретельного аналізу можливості застосування окремих елементів вартісної оцінки в системі антикризового управління. Розробка механізмів застосування оцінки бізнесу в системі антикризового управління дозволить реалізувати потенціал українських підприємств в області ринкової капіталізації як основного критерію успіху компанії з урахуванням мінливості економіки.

Для проведення ефективної антикризової політики керівник в першу чергу повинен визначити вартість підприємства, яке знаходиться в стані кризи, а потім постійно стежити за її подальшою зміною для визначення ефективності інструментів, які застосовуються в управлінні.

У разі прийняття невірних антикризових рішень у розпорядника майна не буде можливості змінити стратегію (термін зовнішнього управління – 1,5 року), і в результаті підприємство опиниться на стадії конкурсного виробництва, а це в 95 % випадків означає розпродаж його активів і подальшу ліквідацію. У зв'язку з цим, керуючому для того, щоб ефективно керувати підприємством в стані кризи, необхідно чітко орієнтуватися в використовуваних підходах і методах оцінки.

Однією з основних цілей оцінки підприємства з метою антикризового управління є отримання інформації про його вартість, а також орієнтація управлінського процесу на досягнення цілей, що стоять перед керівництвом підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, в ході даного теоретичного дослідження показників оцінки глибини кризового стану підприємства досліджені та проаналізовані такі аспекти як визначення конкурентних переваг підприємства, які є індивідуальними для кожного підприємства і за

якими визначається основна перевага фірми перед конкурентами. В даному дослідженні має місце визначення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які повинні бути у постійному моніторингу та оцінці. Також визначена роль фінансового менеджера, як фахівця, який несе відповідальність та на якого покладені обов'язки і аналітика і того хто приймає рішення на усіх етапах кризового стану підприємства. Описані характеристики підходів, які розрізняють показники оцінки кризового стану підприємства допомагають теоретичному освоєнню проблеми оцінки кризового стану підприємства.

Список використаних джерел

1. Городня Т.А. Механізм проведення діагностики кризового стану підприємства / Т.А. Городня, О.М. Піддубчишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 181–185.
2. Даніч В.М. Понятійний апарат теоретико-множинних моделей економічної безпеки / В.М. Даніч // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 194–202.
3. Дмитриева Е.А. Особенности оценки финансового состояния предприятий Украины в условиях глобализации / Е. А. Дмитриева // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 130. Серія “Економіка і фінанси”. – С. 69–72.
4. Ісламова Н.В. Особливості ціни оцінки підприємства в стані кризи // Н.В. Ісламова. – Статті по фінансовому аналізу. – 2014.
5. Касьянова А.О. Огляд стадій життєвого циклу кризи на підприємстві у вітчизняній та зарубіжній літературі // А.О. Касьянова. – Современный менеджмент: опыт прошлого и перспективы будущего: кол. монография. – Одеса, 2015.
6. Мельниченко О.О. Сутність антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання / О.О. Мельниченко // Економічний аналіз: зб. наук. пр. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 157–162.
7. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 323 с.
8. Сіправська Н.В. Аналіз та оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність підприємств машинобудування на сучасному етапі / Н.В. Сіправська // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1(30). – С. 127–132.